

dynamic approach (unity and coherence, hierarchy, functionality, development) was built; the efficiency of the program was proven.

Key words: *personality, early adulthood, self-restriction, level of self-restriction, socio-psychological manifestations of self-restriction, socio-psychological indicators of self-restriction, professional formation, social mobility.*

Жигаренко Ігор Євгенович – кандидат психологічних наук, доцент, докторант кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Завацький Юрій Анатолійович – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри здоров'я людини і фізичного виховання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Бугайова Наталія Миколаївна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціології Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Українець Людмила Петрівна – здобувач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк.

УДК 316.62:378-057.87

Завацька Н.Є., Смирнова О.О., Ахтирська Ю.І.

КОМУНІКАТИВНО-КОНФЛІКТОЛОГІЧНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ У КООРДИНАТАХ СУЧАСНИХ ПАРАДИГМ

В статті запропоновано структурно-функціональну модель комунікативно-конфліктологічної компетентності студентів у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу, визначено її складові (мотиваційно-ціннісну, когнітивно-оцінну, конативно-діяльнісну) та рівні їх розвитку (високий, середній, низький). Виокремлено емпіричні показники ступенів (непродуктивного, продуктивного, креативного) сформованості комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді відповідно до особливостей функціонування визначених складових та проведено диференціацію вибірки.

Запропоновано комплексну соціально-психологічну програму розвитку комунікативно-конфліктологічної компетентності студентів у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу, яку

становили діагностичний, інформаційно-змістовний та корекційно-розвивальний компоненти з залученням психолого-організаційних технологій, інноваційних форм отримання інформації та інтерактивних технік й доведено її ефективність.

Ключові слова: *особистість, комунікативно-конфліктологічна компетентність, полікультурний освітній простір, соціально-психологічні умови розвитку комунікативно-конфліктологічної компетентності.*

Постановка проблеми. Актуалізація потреби у вивченні особливостей формування і розвитку комунікативно-конфліктологічної компетентності особистості у сучасних соціокультурних умовах має об'єктивні підстави. Стрімкий перехід до інформаційного різноманіття зумовив об'єднання і культурну інтеграцію в усіх сферах життя, невинне примноження сфер комунікації і появу багатофункціональних і полікультурних взаємин та взаємодій, що виникли на ґрунті глобалізаційних процесів та залучення особистості в єдиний освітній простір. В умовах динамічної реальності зростає потреба у фахівцях із високим рівнем розвитку їх комунікативної компетентності. Проте, попри важливість володіння молоддю комунікативно-конфліктологічною компетентністю, ця визначальна характеристика її професіоналізму в змістовому і технологічному плані досліджена недостатньо, а процес її формування зазвичай відбувається стихійно, без належного врахування нових підходів і механізмів розвитку [4; 6; 7; 8; 9; 10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури показав, що наразі склалися теоретичні передумови дослідження проблеми комунікативно-конфліктологічної компетентності молоді. Серед них: теоретична розробка компетентнісного підходу і підготовка практичних рекомендацій щодо його реалізації (В. Байденко, В. Болотов, В. Вербицький, Т. Ісаєва, В. Серіков, Ю. Татур та ін.); принципи побудови гуманітарно орієнтованого освітнього середовища (З. Каргієва, Н. Ромаєва, Л. Руденко, Л. Супрунова та ін.); соціокультурні та дидактичні аспекти формування комунікативно-конфліктологічної і комунікативної культури молоді (Т. Казаніна, Ю. Караулов, В. Костомаров, Т. Ладиженська, Ю. Рождественський, Л. Хараєва та ін.).

Встановлено, що компетентність є динамічною особистісною характеристикою, базується на виробленій готовності до певної дії на сформульованій ціннісній орієнтації та проявляється в діяльності через проживання різноманіття ситуацій (О. Бермус, Е. Зеєр, І. Зимня, Г. Селевко, Е. Симанюк, А. Хугорський, С. Шишов, О. Шубкіна та ін.).

З'ясовано, що комунікативно-конфліктологічна компетентність належить до базових компетентностей особистості та виокремлено характеристики її прояву: адаптивність, співпраця, інтегративність. Комунікативно-конфліктологічна компетентність описується категоріями «вміння», «готовність», «володіння», «здатність» (О. Бодальов, Ю. Ємельянов, Ю. Жуков, М. Лук'янова, Л. Петровська, Дж. Равен, К. Рубін, Р. Селман, Г. Шредер, Т. Щербаківа та ін.).

Показано, що компонентний склад комунікативно-конфліктологічної компетенції надзвичайно широкий: від мовної, лінгвістичної, організаційної, прагматичної, соціолінгвістичної, дискурсивної, стратегічної, навчальної, тематичної, компенсаторної до соціокультурної і соціальної. Проте, відзначені компетенції найчастіше носять предметно-спрямований характер, залишаючи осторонь особистісні новоутворення, придбані в ході навчання спілкуванню (Л. Гейхман, Л. Руденко, С. Савичев, О. Шубкіна та ін.).

Зазначено, що студентство – особлива соціальна категорія молоді, організаційно об'єднана інститутом вищої освіти. Вона відрізняється найбільш високим освітнім рівнем, соціальною активністю, досить гармонійним поєднанням інтелектуальної та соціальної зрілості, що сприяє формуванню навичок успішної комунікації (Ж. Вірна, І. Данилюк, Л. Засекіна, А. Коваленко, С. Кузікова, М. Орап, Т. Ткач, Т. Щербан та ін.).

Визначено, що комунікативно-конфліктологічна компетентність студентської молоді – це динамічна інтегративна професійно значима особистісна якість, яка дозволяє здійснювати продуктивні міжкультурні професійні контакти при вирішенні завдань і ситуацій спілкування в межах професійної діяльності та полягає в готовності й організації діяльності адекватно ситуаціям спілкування щодо мети, форми, змісту і рольових відносин на основі знань, умінь, особистісного досвіду і ціннісних переконань, орієнтована на самостійну і успішну участь в ній. Саме тому комунікативно-конфліктологічна компетентність є однією з базових, ключових компетенцій, якою має володіти випускник будь-якого освітнього рівня і профілю навчання [1; 2; 3; 5; 7].

З'ясовано, що інтеграція студентської молоді у полікультурний простір здебільшого розглядається з позицій компетентнісного підходу (О. Березюк, О. Вихрущ-Олексюк, Л. Орбан-Лембрик, Я. Ромашова, О. Ястремська та ін.), а полікультурність розцінюється як здатність інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, та ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, умінь, навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії, що сприяє безконфліктній інтеграції до полікультурного освітнього простору вищого навчального закладу

(Л. Воротняк, І. Кушнір, О. Непочах, В. Осипенко, О. Щеглова та ін.). Констатовано, що полікультурність визначається як один із основних стандартів сучасної вищої освіти та показник пріоритетності вищого навчального закладу в освітньо-науковому середовищі (А. Борисюк, В. Бочелюк, Т. Дріга, Т. Карамушка, З. Ковальчук, О. Лосієвська, Л. Орбан-Лембрик, М. Тоба та ін.).

Мета статті – розкрити особливості розвитку комунікативно-конфліктологічної компетентності особистості у координатах сучасних парадигм (на прикладі розвитку комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу).

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Діяльнісний і інтегративний характер комунікативно-конфліктологічної компетентності дозволив запропонувати структурно-функціональну модель комунікативної компетентності студентів у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу, визначити та змістовно наповнити її структурні складові: *мотиваційно-ціннісну* (мотиваційно-ціннісне ставлення до міжкультурної професійної комунікації, виражене в прагненні підтримувати активність комунікативної професійної діяльності при вирішенні завдань; мотиваційні орієнтації на прийняття партнера по комунікації, адекватність його сприйняття і розуміння, а також досягнення компромісу), *когнітивно-оцінну* (знання про норми спілкування і способи ведення діалогу, прийоми комунікації, способи вираження своїх думок й почуттів, здатність оцінювати комунікативні ситуації, в яких розгортається спілкування, прогнозувати їх розвиток, аналізувати способи комунікації, усвідомлювати шляхи комунікативного вдосконалення); *конативно-діяльнісну* (аналіз й вибір комунікативних стратегій і побудова комунікативних тактик, володіння способами вирішення комунікативних завдань, включення в комунікативну діяльність як суб'єкта, який прагне до реалізації комунікативної програми, збагачення професійного комунікативного досвіду; здатність до співпраці; ініціативність та адекватність у спілкуванні; вибір оптимального стилю, позиції, дистанції у спілкуванні) *складові*.

На *першому етапі* дослідження визначено сукупність емпіричних показників, що відповідають виокремленим складовим структурно-функціональної моделі комунікативно-конфліктологічної компетентності досліджуваних у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу.

Для дослідження *мотиваційно-ціннісної складової* комунікативно-конфліктологічної компетентності респондентів використовувалися п'ятифакторний особистісний опитувальник (Р. МакКрас, П. Коста), методики діагностики: мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях

(І. Ладанов, В. Уразаєва), загального рівня комунікабельності (В. Ряховський), рівня сформованості комунікативної культури особистості (С. Знаменська), мотивів навчальної діяльності студентів (А. Реан, В. Якунін, модифікація Н. Бадмаєвої).

Дослідження виявило недостатній рівень розвитку мотиваційно-ціннісної складової комунікативно-конфліктологічної компетентності досліджуваних. Встановлено, що респонденти виявили низькі показники за первинними факторами «Великої п'ятірки», як-то: комунікативність-замкнутість (22 ± 3 бали); довірливість-підозрілість (18 ± 2 бали); пластичність-ригідність (16 ± 1 бал) та за вторинним фактором самоконтролю-імпульсивності (21 ± 4 бали); високі значення – за факторами «напруженість-розслабленість» (56 ± 5 балів) та «експресивність-практичність» (53 ± 3 бали). Констатовано знижений інтерес до процесу спілкування; досліджувані вважали за краще виконувати завдання за зразком, шаблоном; вибудовували комунікацію за заданим алгоритмом, схемою; використовували мовні кліше. Комунікативні орієнтації, які стосувалися розв'язання певних проблем, значно поступалися орієнтаціям щодо прийняття, сприйняття та розуміння партнера. Сумарний показник, що характеризує гармонійність мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях, виявлено на середньому рівні значень в українських студентів (46 ± 1 бал) та на низькому (27 і менше) – в іноземних студентів ($\varphi=2,31$; $p\leq 0,01$). Встановлено, що загальний рівень комунікабельності студентів не змінюється протягом навчання ($F=1,13$; $p=0,32$) і зберігається на середніх значеннях ($19-24$ бали). Аналіз рівня сформованості комунікативної культури досліджуваних дозволив зробити висновок, що вона розвинена на середньому рівні ($\chi^2=27,64$; $p\leq 0,05$) і відсутня динаміка її розвитку. Зовнішні мотиви навчання (отримання диплома) переважали над внутрішніми мотивами (оволодіння професією та здобуття знань). За мотиваційно-ціннісною складовою комунікативної компетентності високий рівень її розвитку спостерігався лише у $23,1\%$ опитаних (із яких $13,7\%$ українських і $9,4\%$ іноземних студентів). Середній рівень був притаманний $57,3\%$ осіб (із яких $37,7\%$ українських і $19,6\%$ іноземних студентів), а для $19,6\%$ респондентів (із яких $8,9\%$ українських і $10,7\%$ іноземних студентів) – низький рівень.

Для діагностики *когнітивно-оцінної* складової комунікативно-конфліктологічної компетентності студентів у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу ми скористалися методиками діагностики: перцептивно-інтерактивної компетентності (М. Фетіскін), перцептивно-невербальної компетентності (Г. Розен), самооцінки комунікативної взаємодії (модифікований опитувальник на основі програми «Communication across the

curriculum»), рефлексії (А. Карпов) та соціального інтелекту (Дж. Гілфорд, М. Саллівен).

Виявлено низку проблем у розвитку *когнітивно-оцінної* складової комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді: недостатній рівень знань щодо сутності спілкування (переважання знань про інформаційну складову спілкування над її інтерактивною складовою та ін.), що були притаманні, здебільшого, студентам-іноземцям ($\varphi=1,67$; $p\leq 0,01$). Показники перцептивно-інтерактивної компетентності по вибірці виявилися на середньому рівні (127-143 бали) незалежно від курсу навчання ($\chi^2=94,58$; $p\leq 0,05$). Невиражена динаміка цієї якості свідчила про відсутність впливу будь-яких чинників, у тому числі й профілю навчання, на цю складову. Вивчення перцептивно-невербальної компетентності студентів показало, що більшість українських студентів мають високий рівень (8-9 стенів) цієї характеристики ($\varphi=1,64$; $p\leq 0,01$), вона є стабільною протягом навчання ($\chi^2=101,63$; $p\leq 0,05$). Проте, надмірна стурбованість проблемами оточуючих і неувага до своїх власних проблем може нівелювати цю якість. Аналіз самооцінки комунікативної взаємодії студентів надав змогу зробити висновок про низьку самооцінку готовності і здатності здійснювати комунікативну взаємодію. Так, наявність великої кількості відповідей «важко відповісти» на запитання, пов'язані з проявом готовності і здатності здійснювати комунікацію, вказує на те, що студенти не знайомі або мало знайомі з певними видами комунікативної діяльності в освітньому процесі. Несуттєві відмінності, виявлені в здатності і готовності здійснювати комунікативну діяльність стосовно різних мов, дають підставу вважати, що формування комунікативно-конфліктологічної компетентності, зокрема, на іноземній мові сприятиме формуванню комунікативно-конфліктологічної компетентності в цілому, безвідносно до мовної приналежності. Констатовано переважання середніх значень рефлексії за всією вибіркою студентів ($\chi^2=123,78$; $p\leq 0,05$). Дисперсійний аналіз виявив статистично значущу динаміку рефлексії в залежності від курсу ($F=2,19$; $p=0,09$), що свідчить про недостатню увагу до її розвитку як у змісті навчального процесу, так і з боку нерозуміння значення цієї властивості майбутніми фахівцями. Встановлено, що знання лінгвістичного коду мови характеризуються поверховістю. Досліджувані часто не провадять оцінку власного комунікативного акту або здійснюють це недостатньо, іноді не досягаючи комунікативної мети; не прагнуть віднайти способи комунікативного вдосконалення. Загалом констатовано, що 18,8% респондентів мають низький рівень розвитку когнітивно-оцінної складової комунікативної компетентності (з них 8,5% українських і 10,3% іноземних студентів), 58,5% – середній рівень (з

них 36,4% українських і 22,1% іноземних студентів) та 22,7% (з них 15,4% українських і 7,3% іноземних студентів) – високий її рівень.

Для вивчення *конативно-діяльнійної* складової комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді в полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу використано методики діагностики: комунікативного контролю у спілкуванні (М. Шнайдер), емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні (В. Бойко), стилю міжособистісної взаємодії (С. Максимов, Ю. Лобейко) та рольових позицій у міжособистісних стосунках (за Е. Берном).

Аналіз рівня розвитку конативно-діяльнійної складової комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді виявив низку проблем. З'ясовано, що 12,8% досліджуваних здійснюють постановку комунікативної мети слабо або помилково. Крім того, вони поверхово реалізують алгоритм дій (планування комунікативного акту, встановлення контакту, вербалізація і переконання співрозмовника). Низький рівень комунікативного контролю (2 ± 1 бал) виявлено у 18,8% респондентів, що вказує на високу імпульсивність у спілкуванні, розкутість; їх поведінка майже не піддається змінам залежно від ситуації спілкування і не завжди співвідноситься з поведінкою оточуючих. Середній комунікативний контроль на рівні 5 ± 1 бал виявили 41,9% студентів, які широ ставляться до інших, але стримані в емоційних проявах, співвідносять своєї реакції з поведінкою оточуючих. Високий комунікативний контроль на рівні (8 ± 1 бал) був притаманний 39,3% респондентів, які постійно керують своєю поведінкою і вираженням емоцій в міжособистісній взаємодії. Емоційні бар'єри у міжособистісному спілкуванні перебували на середньому рівні значень ($\chi^2=31,44$; $p \leq 0,05$). За результатами дисперсійного аналізу сила емоційних бар'єрів знижується на старших курсах навчання ($F=2,7$; $p=0,031$), що вказує на формування невимушеності в спілкуванні. Встановлено, що основною проблемою в спілкуванні студентів-іноземців виступають невчасний або невідповідний прояв емоцій, що заважає встановлювати та налагоджувати контакт у спілкуванні. Зафіксоване зниження неадекватності прояву емоцій від першого до п'ятого курсів ($F=4,05$; $p=0,004$). Виявлена нерівномірність вираженості стилів міжособистісної взаємодії з переважанням стилю міжособистісної взаємодії, в якому створюються умови для активності реципієнтів, над стилем, в якому забезпечується активність як комунікатора, так і реципієнта та ін. Встановлена орієнтація майже половини опитаних на такий стиль, для якого характерне зняття з себе відповідальності за свої дії та врахування й задоволення, насамперед, своїх потреб й інтересів. В цілому, високий рівень розвитку конативно-діяльнійної складової комунікативної компетентності студентської молоді представлено майже у третини

респондентів (29,5%, з яких 19,2% українських і 10,3% іноземних студентів), середній рівень притаманний 52,9% осіб (з них 33,4% українських і 19,5% іноземних студентів), а для 17,6% досліджуваних (з яких 7,7% українських та 9,9% іноземних студентів) характерний низький рівень розвитку зазначеної складової.

На *другому етапі* емпіричного дослідження за допомогою дисперсійного і кластерного аналізів було виокремлено ступені сформованості комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу та проведено диференціацію вибірки. Виокремлено 3 групи респондентів із креативним, продуктивним та непродуктивним ступенями сформованості їх комунікативно-конфліктологічної компетентності.

Респонденти (25,1%) із креативним ступенем сформованості комунікативно-конфліктологічної компетентності (15,7% українських студентів та 9,4% іноземних) демонструють високу комунікативну активність, розуміння необхідності набуття і реалізації комунікативної компетентності в професійній діяльності; виявляють прагнення організувати комунікативний акт, в тому числі поза навчальною діяльністю, довільно ініціюють спілкування на предмет проекту, проблеми; виявляють орієнтацію на прийняття і розуміння партнера по спілкуванню, прагнення бути зрозумілим, досягти компромісу, спрямовані на співпрацю; на досить високому рівні виявляють розуміння різноманіття цінностей і відмінностей, форм сучасної культури, засобів і способів культурних комунікацій, готовність до міжкультурного діалогу; усвідомлюють значущість міжкультурної комунікації; використовують знання соціолінгвістичного, соціокультурного характеру в процесі спілкування; виявляють вміння прогнозувати ситуації міжособистісної і міжкультурної комунікації; здатність долати і вирішувати соціокультурні конфлікти при спілкуванні; виявляють відкритість, терпимість, гнучкість; інтеріоризують соціальні контексти; демонструють вільне володіння вербальними і невербальними засобами соціальної поведінки; виявляють вміння користуватися різноманітністю експресивного репертуару в спілкуванні; здійснюють аналіз оцінки ефективності власного комунікативного акту на основі рефлексії досягнутих комунікативних цілей; проводять постійний моніторинг рівня комунікативної компетентності; здійснюють постановку комунікативної мети успішно, надаючи комунікативному акту цілеспрямованості; реалізують алгоритм дій (планування комунікативного акту, встановлення контакту, вербалізація і переконання співрозмовника) адекватно ситуації спілкування і комунікативним цілям.

Досліджувані (56,0%) з продуктивним ступенем сформованості комунікативно-конфліктологічної компетентності (36,4% українських студентів

та 19,6% іноземних) проявляють зацікавленість в спілкуванні, активно йдуть на контакт; виявляють потребу організувати комунікативний акт; проявляють стійке прагнення до придбання знань цінностей і відмінностей культур і способів культурних комунікацій, виявляють готовність до міжкультурного діалогу; розуміють і прогнозують ситуації міжособистісної і міжкультурної комунікації; обирають прийнятний стиль спілкування, в тому числі вірно трактують явища іншомовної культури; на достатньому рівні демонструють володіння вербальними і невербальними засобами соціальної поведінки; здійснюють оцінку власного комунікативного акту з зовнішньою допомогою (викладача), усвідомлюють комунікативні невдачі, не завжди досягають комунікативної мети; здійснюють спроби знайти способи комунікативного вдосконалення, використовують можливості для реалізації комунікативних умінь; здійснюють постановку комунікативної мети на достатньому рівні, надаючи комунікативному акту цілеспрямованості; вдало реалізують алгоритм дій (планування комунікативного акту, встановлення контакту, вербалізація і переконання співрозмовника).

Респонденти (18,9%) з непродуктивним ступенем сформованості комунікативної компетентності (8,2% українських студентів та 10,7% іноземних) виявляють слабкий інтерес до спілкування, вважають за краще виконувати завдання за зразком, шаблоном; вибудовують комунікацію за заданим алгоритмом, схемою; використовують мовні кліше; знання лінгвістичного коду мови характеризуються поверховістю; не провадять оцінку власного комунікативного акту або здійснюють поверхово, не досягають комунікативної мети; не прагнуть віднайти способи комунікативного вдосконалення; часто здійснюють постановку комунікативної мети помилково; недостатньо реалізують алгоритм дій (планування комунікативного акту, встановлення контакту, вербалізація і переконання співрозмовника).

В основу комплексної соціально-психологічної програми розвитку комунікативно-конфліктологічної компетентності студентів у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу покладено технологічний підхід Л. Карамушки, спрямований на розробку й використання спеціальних психолого-організаційних технологій, згідно з яким у кожному модулі тренінгу представлено діагностичний, інформаційно-змістовний та корекційно-розвивальний компоненти.

Загальний обсяг програмних заходів становив 40 академічних годин, з яких на основну аудиторну частину було відведено 32 академічні години (8 тренінгових сесій по 4 академічні години на кожену сесію, а також по 1 академічній годині на вступ і завершальну частину) та додаткову частину – 6 академічних годин, зокрема на творчі домашні завдання.

Ефективності програмних заходів сприяло стимулювання активності студентів експериментальної групи за допомогою проблемних міні-лекцій, ділових і рольових ігор, мозкових штурмів, творчих завдань, психогімнастичних та арт-терапевтичних вправ, криголамів, діалогічних дискусій, групової рефлексії, практичного відпрацювання соціально-перцептивних та інтерактивних вмій і навичок, адекватного отримання, опрацювання і подачі інформації, самоконтролю за емоційними реакціями та їх експресією, розвиток впевненості в собі, визначення можливостей застосування набутих знань, умій і навичок оптимального спілкування, в тому числі прийомів невербальної комунікації.

Дієвість програми доведена зростанням загальних показників гармонійності комунікативних орієнтацій, комунікабельності студентів та ступеня сформованості їх комунікативної культури з перевагою мотивів оволодіння професією та здобуття знань натомість зовнішнім мотивам навчання; підвищення рівня знань щодо інтерактивного спілкування. Збільшилися показники перцептивно-інтерактивної та перцептивно-невербальної компетентності, адекватності самооцінки комунікативної взаємодії студентів, рефлексії, прагнення віднайти способи комунікативного вдосконалення. Зафіксоване зростання комунікативного контролю, керування своєю поведінкою, активності як комунікатора, так і реципієнта; відповідності вираження емоцій в міжособистісній взаємодії, ступеня відповідальності. Значно знизилася емоційні бар'єри у міжособистісному спілкуванні. Найбільш виражені позитивні зміни зафіксовані у студентів-іноземців із непродуктивним ступенем сформованості їх комунікативно-конфліктологічної компетентності.

Висновки. Враховуючи показники мотиваційних орієнтацій в міжособистісних комунікаціях, загального рівня комунікабельності, рівня сформованості комунікативної культури студентів, мотивів їх навчальної діяльності, рівня перцептивно-інтерактивної й перцептивно-невербальної компетентності, самооцінки комунікативної взаємодії, рефлексії, а також складових соціального інтелекту, комунікативного контролю та емоційних бар'єрів у міжособистісному спілкуванні, стилю міжособистісної взаємодії та рольових позицій у міжособистісних стосунках, було виокремлено ступені сформованості (непродуктивний, продуктивний, креативний) комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу відповідно до особливостей функціонування мотиваційно-ціннісної, когнітивно-оцінної й конативно-діяльнісної складових їх комунікативної компетентності та проведено диференціацію студентської вибірки, що вказує на статистично значуще зниження зазначених показників у студентів-іноземців по всіх складових їх

комунікативної компетентності та переважання непродуктивного рівня її сформованості.

Розроблено комплексну програму розвитку комунікативно-конфліктологічної компетентності студентської молоді у полікультурному освітньому просторі вищого навчального закладу, яку становили діагностичний, інформаційно-змістовний та корекційно-розвивальний компоненти з залученням психолого-організаційних технологій, інноваційних форм отримання інформації та інтерактивних технік.

Література

1. Бібік Н.М. Переваги і ризики запровадження компетентнісного підходу в освіті / Н.М. Бібік // Український педагогічний журнал. – 2015. – № 1. – С. 47 – 58.
2. Білодід В.М. Освітня соціалізація як чинник формування узгодженої життєвої перспективи студентів: автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.07 / Вікторія Михайлівна Білодід. – К., 2016. – 20 с.
3. Блинова О. Є. Соціально-психологічна адаптація вимушених мігрантів: підходи і проблеми вивчення феномена акультурації / О. Є. Блинова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. – 2016. – Вип. 3(1). – С.111-117.
4. Борисюк А.С. Дослідження взаємозв'язку перфекціонізму та професійної компетентності студентської молоді / А.С. Борисюк // Теоретичні і прикладні проблеми психології : зб. наук. праць Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – № 1(33). – Северодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2014. – С. 60 – 68.
5. Вихрущ-Олексюк О.А. Особистісні детермінанти інтеграції в полікультурне середовище: автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.05 / Олександра Анатоліївна Вихрущ-Олексюк. – Северодонецьк, 2016. – 20 с.
6. Данилюк І.В. Культура та контекст: пряме чи приховане вираження думки? / І.В. Данилюк // Соціальна психологія : наук. журн. – К., 2011. – №. 3 (47) – С. 121 – 129.
7. Коваленко А.Б. Соціальна психологія / А.Б. Коваленко, М.Н. Корнєв. – К. : б.и., 1995. – 304 с.
8. Ковальчук З.Я. Генетично-психологічні засади оптимізації педагогічної взаємодії в освітніх закладах різного типу: автореф. ...дис. д-ра психол. наук : 19.00.05 / Зоряна Ярославівна Ковальчук. – К., 2014. – 40 с.
9. Максименко С.Д. Психологія особистості: змістові ознаки / С.Д. Максименко // Гуманізація взаємин вчителя та учнів – необхідна умова особистісно орієнтованої освіти : наук.-метод. посіб. ; за ред. С.Д. Максименка, Г.О. Балла, М.М. Заброцького. – Житомир ; К. : ЖОІППО, 2004. – С. 3 – 17.

10. Сербін Ю.В. Соціально-психологічні умови адаптації студентів до навчання у вищих навчальних закладах гуманітарного профілю: автореф. дис. ...канд. психол. наук : 19.00.05 / Юрій Вікторович Сербін. – Северодонецьк, 2015. – 20 с.

Транслітерація

1. Bibik N.M. Perevagi i riziki zaprovadzhennya kompetentnisnogo pidhodu v osviti / N.M. Bibik // *Ukrains'kij pedagogichnij zhurnal*. – 2015. – № 1. – S. 47 – 58.

2. Bilodid V.M. Osvitnya socializaciya yak chinnik formuvannya uzgodzhenoi zhittevoi perspektivi studentiv: avtoref. dis. ...kand. psihol. nauk : 19.00.07 / Viktoriya Mihajlivna Bilodid. – K., 2016. – 20 s.

3. Borisyuk A.S. Doslidzhennya vzaemozv'yazku perfekcionizmu ta profesijnoi kompetentnosti students'koï molodi / A.S. Borisyuk // *Teoretichni i prikladni problemi psihologii : zb. nauk. prac' Skhidnoukraïns'kogo nacional'nogo universitetu imeni Volodimira Dalya*. – № 1(33). – Severodonec'k : Vid-vo SNU im. V. Dalya, 2014. – S. 60 – 68.

4. Vihrushch-Oleksyuk O.A. Osobistisni determinanti integracii v polikul'turne seredovishche: avtoref. dis. ...kand. psihol. nauk : 19.00.05 / Oleksandra Anatoliïvna Vihrushch-Oleksyuk. – Severodonec'k, 2016. – 20 s.

5. Danilyuk I.V. Kul'tura ta kontekst: pryame chi prihovane virazhennya dumki? / I.V. Danilyuk // *Social'na psihologiya : nauk. zhurn.* – K., 2011. – №. 3 (47) – S. 121 – 129.

6. Kovalenko A.B. Social'na psihologiya / A.B. Kovalenko, M.N. Kornev. – K. : b.i., 1995. – 304 s.

7. Koval'chuk Z.YA. Genetichno-psihologichni zasadi optimizacii pedagogichnoi vzaemodii v osvitnih zakladah riznogo tipu: avtoref. ...dis. d-ra psihol. nauk : 19.00.05 / Zoryana YAroslavivna Koval'chuk. – K., 2014. – 40 s.

8. Maksimenko S.D. Psihologiya osobistosti: zmistovi oznaki / S.D. Maksimenko // *Gumanizaciya vzaemin vchitelya ta uchniv – neobhidna umova osobistisno orientovanoi osviti : nauk.-metod. posib. ; za red. S.D. Maksimenka, G.O. Balla, M.M. Zabroc'kogo*. – ZHitomir ; K. : ZHOIPPO, 2004. – S. 3 – 17.

9. Serbin YU.V. Social'no-psihologichni umovi adaptacii studentiv do navchannya u vishchih navchal'nih zakladah gumanitarnogo profilyu: avtoref. dis. ...kand. psihol. nauk : 19.00.05 / YUrij Viktorovich Serbin. – Severodonec'k, 2015. – 20 s.

Zavatska N., Smyrnova O., Akhtyrskya Yu.

COMMUNICATIVE-CONFLICTOLOGICAL COMPETENCE OF PERSONALITY IN COORDINATES OF MODERN PARADIGM

In the article the structural and functional model of students' communicative-conflictological competence in the higher educational space multicultural environment is developed, the components (motivational-value, cognitive- evaluative, conative-active) and the levels of development (high, medium, low) are determined. The empirical indicators of students' communicative-conflictological competence degrees (unproductive, productive, and creative) are defined in accordance with the functioning peculiarities of the certain components; the differentiation of the sample is carried out.

A comprehensive socio-psychological program for the students' communicative-conflictological competence development in the higher educational space multicultural environment was proposed; the program included diagnostic, informative and content-based and correction-development components with the involvement of psychological and organizational technologies, innovative forms of information and interactive techniques, and the efficiency of it was proved.

The socio-psychological conditions to optimize the students' communicative-conflictological competence development in the higher educational space multicultural environment at the macro-, meso- and micro- levels are shown.

Key words: *personality, communicative competence, multicultural educational space, socio-psychological conditions of the communicative competence development.*

Завацька Наталія Євгенівна – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Смирнова Олена Олександрівна – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, м. Северодонецьк;

Ахтирська Юлія Ігорівна – педагог-організатор загальноосвітньої середньої школи I-III ступенів № 8, м. Северодонецьк.

УДК 159.92

Каширіна Є.В., Сотнікова К.К.

РОЛЬ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ У ФОРМУВАННІ ЕТАЛОНІВ ЖІНОЧНОСТІ В ЮНОСТІ

У статті розглянуто соціальні інститути та розкрито сутність головних чинників щодо формування еталонів жіночності в юності. Встановлено, що процес сучасного соціального розвитку особистості